

תופס לבעל חוב / י.

תוכן

- א. טעם הדבר
- ב. שיטת רש"י לגבי שליח
- ג. שיטת הר"ן
- ד. תופס לבעל חוב במקום שלא חב לאחרים

נחלקו רב נחמן ורב חסדא על ר' יוחנן, אם כשם שתופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים-לא קנה, הוא הדין גם לגבי המגביה מציאה לחברו, ולכן לא קנה חברו.

א. טעם הדבר

כתב הרא"ש (סי' כז) וז"ל:

"אפילו עשאו בעל חוב שליח וכתב לו הרשאה, דלאו כל כמיניה לזכות זה ולחוב לאחרים ועל אותן אחרים לא כתב לו הרשאה. ואין יד השליח כיד המשלח לחוב לאחרים".

ובגיטין (פ"א סי' יג) כתב וז"ל:

"ולא דמי להאי דאמר בעלמא שלוחו של אדם כמותו, דלאו כל כמיניה לשוויה שליח כדי לחוב אחרים".

משמע מדברי הרא"ש כי החיסרון הוא בכוח מינוי שליחות על ממון של אחרים. שאין בכוחו של בעל חוב למנות שליח, כיון שהפעולה היא בחפץ של אחר, שהוא מפסיד את בעל החוב השני. ואע"פ שאם היה תופס הוא בעצמו היה מועיל, מ"מ אין זה מראה שיש לו בעלות על הפעולה שיוכל להעבירה לשליח. הפני יהושע בכתובות (הביאו קצוה"ח בסי' קה ס"ק א), כתב כי החיסרון הוא מדין שליח לדבר עבירה, כיון וחב לאחרים זוהי עבירה. ובקצוה"ח הקשה על כך: א. "וסברתו לא נהירא".

ב. הוכיח הקצות כי בדין אין שליח לדבר עבירה צריך כי גם למשלח תחשב עבירה. וכאן למשלח אין זו עבירה כיון שהוא נושה בחברו.

לגבי קושייתו הראשונה, נראה להסביר כי הקצוה"ח נתקשה בדברי הפני"י, שהתפיסה עבור בעל החוב תחשב לעבירה, כיון שהיא חוב אצל אחרים. הרי המעשה כשר מצד עצמו, שהוא תופס לנושה שחייבים לו, והחבות לאחרים היא תוצאה שנגרמת מכך. ולכאוי' יהא דומה לקידושין ע"י שליח שהקידושין חלים, אע"פ שכתוצאה ממעשהו נפסדים אחרים, ולא אמרינן שהקידושין לא יחולו ע"י שליח, כיון שפעולת הקידושין מוגדרת כחוב לאחרים. שהרי מה שנפסדים אחרים, זוהי תוצאה הנגרמת מכך ולא בהגדרת הפעולה מצד עצמה. ובקושייתו השנייה היקשה, כי גם אם התפיסה תחשב לעבירה, מ"מ כיון שאין זו עבירה למשלח אלא רק לשליח, לכן לא יהא בכך חיסרון של שליחות לדבר עבירה.

נראה להסביר את דברי הפנ"י באופן אחר. שליחות פועלת באופן שהשליח פועל בעצמו ולאחר מכן מייחס את הפעולה למשלח. ולכן כאשר זוכה עבור הנושה, השליח עושה את הפעולה מכוח עצמו, ומייחס אותה לבעל החוב. והרי לשליח אין חלק בחוב שאין הוא נושה, ופעולה זו שהוא פועל היא יוצרת חיסרון אצל אחרים, וזוהי עבירה. והכוונה בעבירה זוהי התקלה ולא דווקא הלאו שבדבר¹. משא"כ אם הנושה עצמו היה תופס, אז פעולה זו הייתה מוגדרת כפעולת זכייה, שהרי יש לו חלק בכך. ולגבי קושייתו השנייה, יש להעיר על דברי קצוה"ח, מה העניין שכאשר אין למשלח עבירה, אין בכך חיסרון של 'שליחות לדבר עבירה'. הרי הסיבה שבטלה השליחות היא משום סברת 'דברי הרב דברי התלמיד', ולזה מהני מה שעבור השליח עצמו פעולה זו נחשבת לעבירה².

בדעת ר' יוחנן כי המגביה מציאה לחברו- קנה חברו, הוקשה לראשונים, הרי לפי רב נחמן ורב חסדא הסיבה שבמציאה חברו אינו קונה, כיון שנלמד מתפיסה לגבי בעל חוב. ור' יוחנן גם סבר לגבי תפיסה לבעל חוב במקום שחב לאחרים – לא קנה, ובאבידה – קנה. והוקשה לראשונים מה החילוק בין אבידה לבין תפיסה בבעל חוב.

הרמב"ן (ד"ה ואם תאמר בדף י. מהדורת מערבא) כתב וז"ל:

"ודקא מקשו נמי מדר' יוחנן דאמר תופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה, מצאתי שמתרצים בשם ר"ת ז"ל (וכשיטת ה**תוס'**, ד"ה א"ר יוחנן) דהכא מגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה. אבל בתופס לב"ח ליכא מגו דהא לא מצי זכי לנפשיה שאינו חייב לו כלום. ולפי דבריו אם היה התופס נושה בו קנה הלה.

ולדידי לאו קושיא היא כלל, דהכא משום דאינו חב לאחרים הוא דכיון דלא זכה בה אדם מעולם לאו חובה היא לו אם אינו מוצאה. ובעל אבידה גופיה הואיל וכבר היא אבודה ממנו ומצויה אצל כל אדם, בהאי הגבהה לא מפסיד ולא מידי יותר משאר בני אדם. ועוד שהרי נתייאש ויצאה מרשותו בייאוש. אבל גבי בעל חוב כיון שהוא חייב לו, ונכסוהי אינון ערבין ביה, מי שמוציאן מרשותו ומשעבודו חוב הוא לו. ומש"ה קיי"ל נמי התם לא קנה והכא קנה".

לפי הרמב"ן מציאה אינה נחשבת 'חב לאחרני', כיון שאין בה לקיחת זכותו של אחר, שהרי לא זכה בה אדם מעולם. משא"כ בחוב, כיון שיש שיעבוד הרי הוא לוקח זכות שזכו בה אחרים.

ולפי תוס' גם מציאה תחשב 'חב לאחרני', אלא שתועיל התפיסה ע"י מגו דאי בעי זכי. והנפק"מ ביניהם, כאשר תופס לבעל חוב ע"י בעל חוב אחר במקרה שבו יהיה חב לאחרים. לפי תוס' – קנה, ולפי הרמב"ן – לא קנה. אלא שנחלקו האחרונים בדעת תוס', עד כמה יכול לתפוס, אם יוכל לתפוס כשיעור חובו בלבד, או כשיעור חובו ושיעור החוב, שנתחייב לבעל החוב השני. לדעת ה'**בית יוסף**' (בסי' קה),

¹ כך משמע מדבריו בקידושין (מב: ד"ה והדתניא), והסביר כי שליחות נתרבתה מגירושין, תרומה וקדשים. וצריך ששאר פרשיות יהיו דומות לפרשיות אלו. וכשם שפרשיות אלו אין בהם עבירה, כך בשאר פרשיות, רק כאשר אין בהם צד עבירה תועיל בהם שליחות. שלא אמרה תורה שליח לתקלה. והסברא בכך היא – 'דברי הרב דברי התלמיד'. ולפי הפנ"י עבירה מוגדרת לפי הקלוקל שיש בה ולא מצד הלאו שבדבר.

² עיין בקה"י קידושין סי' לה ובחידושי הגרש"ש למסכתין סי' יא ס"ק ג.

ניתן לתפוס יותר משיעור חובו, כיון שיש מגו ד'זכי לנפשיה זכי לחבריה'. ולדעת **הסמ"ע** (שם, ס"ק ג), אינו יכול לתפוס אלא כשיעור חובו בלבד, כיון והמגו אינו אלא על השיעור שנתחייב לו³.

נמצא שנחלקו בתרתי, א) האם שייך 'חב לאחרני' בדבר שאין זכויות לאחרים, כגון מציאה, ב) האם מגו 'דאי בעי זכי' בכוחו לפתור בעיית 'חב לאחרני'.

נראה להסביר את מחלוקתם, כי לדעת הרמב"ן, 'חב לאחרני' הוא סימן שיש זכויות לאחרים בדבר, ולכן אינו יכול לתפוס שהרי הוא פוגע בזכויות אחרים. ובחוב הרי הנכסים משועבדים לבעלי החובות ויש להם זכות בדבר. אבל באבידה אע"פ שכל אחד יכול למוצאה, מ"מ אין היא ברשותו של אדם. נימצא, כאשר הוא תופס בחוב, הוא 'חב לאחרים', בכך שהוא פוגע בזכותם בדבר. אבל בדבר שאין פגיעה בזכויותיהם של אחרים, אע"פ שהוא מונע מהן רווח, מ"מ התפיסה לא תחשב כפגיעה בזכויותיהם, ולכן תועיל. ומגו 'דאי בעי זכי', אין בכוחו לפתור את בעיית הפגיעה בזכויות אחרים, כיון שאין זה בכוחו לעשות שליח על ממון שאינו שלו.

ולדעת התוס', 'חב לאחרני' הוא הסיבה לדבר, שהרי גורם לאחרים נזק, ולכן כל חיסרון שגורם, אפילו באופן של מניעת רווח הוא מעכב. וע"כ מגו 'דאי בעי זכי' יועיל, שפירושו של מגו 'דאי בעי זכי', שלתופס יש רשות לתפוס לעצמו, נמצא שבלאו הכי היה כאן חיסרון, ולכן מהני.

ואפשר שהוא ההבדל בין הרא"ש לבין הפני"י, האם החיסרון בכך שאין רשות למנות שליח כיון שאין זה ממון שלו, או שהחיסרון הוא מדין 'שליחות לדבר עבירה', שיש בכך תקלה, ולפרשה שיש בה תקלה, לא נתרבתה שליחות.

ב. שיטת רש"י לגבי שליח

כתב רש"י בד"ה לא קנה, "מאחר שלא עשאו אותו הנושה שליח לתפוס". משמע כי אם מינהו לשליח, הייתה מועילה תפיסתו. **ובתוס'** (ד"ה תופס לבעל חוב) ובשאר ראשונים, היקשו על רש"י מהגמ' **בכתובות** (פד:), מעובדא דיימר בר חשו שתופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה אפילו כאשר עשאו שליח. ורש"י עצמו פירש שם, כי מיירי בשליח. **ובשיטמ"ק** היקשו על רש"י מפשט הגמ', שהרי משמע שבמשנה ובגמ', מיירי ששוייה שליח. א) רב נחמן למד את דין מגביה מציאה, מדין תפיסה לגבי בעל חוב. ובמשנה מיירי שאמר לו 'תנה לי', ששוייה שליח. והגבהה במציאה אינה מועילה, כשם שאינה מועילה תפיסה לגבי בעל חוב, וכל זאת אע"פ ששוייה שליח. ב) הגמ' הקשתה על רב נחמן מפועל, וכאשר אמר בעל הבית 'עשה עמי מלאכה היום', מציאתו לבעל הבית, ע"כ המגביה מציאה לחברו – קנה חברו. ופועל הוא שליח של הבעלים. א"כ דברי רב נחמן אמורים גם שמינהו לשליח.

ביישוב דברי רש"י על הקושיות מפשט הגמ', בשיטמ"ק הביא את תירוץ **הרדב"ז**, ותורף דבריו שכל דברי רש"י אמורים לגבי מי שמחלק בין אבידה לבין חוב. ועל כן גם אם במשנה מיירי ששוייה שליח, אין הכריח שכך יהא האופן לגבי חוב. ועדיין קשה מהגמ' בכתובות ולגבי זה נשאר בצ"ע⁴.

ובשם **תוס'** **חיצוניות** ובשם **גלין תוס'**, הסבירו כי בכתובות מיירי שלא נתן לו הרשאה, אבל אם נתן לו הרשאה מועילה תפיסתו, שאין זה תופס לבעל חוב, שנחשב שהוא מקנה לו החוב.

³ עיין בנחל"ד (י. על תוס' ד"ה א"ר ר' יוחנן) שהאריך בעניין זה.

⁴ עיין בנחל"ד (על רש"י ד"ה לא קנה) והביא תירוצים אחרים, **נתיבות המשפט** (סי' קה ס"ב), **שורת בית הלוי** (ח"ג סי' מד אות א), **אבן האזל** (פי"ט, מהלכ' מלוה ולוה ה"כ).

ג. שיטת הר"ן

לקמן (יב:) לגבי המקור לקניין חצר, הביאה הגמ' במסקנה את דברי רב אשי, וז"ל: "חצר אתרבאי משום יד, ולא גרעה משליחות". וביאר רש"י (ד"ה גבי מתנה), "אתרבאי משום יד" – כשם שהיד סמוכה לאישה, כך צריך שהאישה תהיה סמוכה לחצר. אלא שכאשר האישה אינה סמוכה לחצר, מ"מ יש בכוח החצר לקנות, כיון ש"לא גרעה משליחות". לכן לגבי גט שחוב הוא לאישה, חצר קונה מתורת יד, ולכן צריך שתעמוד האישה בצד החצר. אבל לגבי מתנה אין צורך שהבעלים יעמוד בצד חצירו, שזכות היא לו וזכין לאדם שלא בפניו. **ובתוס'** (בד"ה חצר) כתב, כי לגבי מציאה, כיון שאין דעת אחרת שהיא מקנה לו את המציאה, לכן חצרו לא קונה לו, כאשר אינו עומד בצד חצרו.

והר"ן (יב.) כתב, וז"ל:

"ורבים הקשו, א"כ אפילו במציאה דליכא דעת אחרת מקנה תקנה שדהו שאינה משתמרת, אפי' אינו עומד בה, מתורת שליחות, דזכין לאדם שלא בפניו.

ולי נראה שאין זו קושיא כלל, דכיון דמתורת שליחות אתינן לה לחצר, אין שליחות מועיל אלא במקום שדעת אחרת מקנה. שהרי אתה רואה שנחלקו למעלה במגביה מציאה לחברו אי קנה חברו אי לא קנה, ואפי' בשעשאו חברו שליח להגביה, כאותה שנינו במשנתנו ראה את המציאה ואמר לחברו תנה לי, דאפי' בכי האי גוונא איכא מ"ד לא קנה, אע"פ שהכל מודים דהיכא דדעת אחרת מקנה זכין לו לאדם ע"י אחר. ואפילו מ"ד נמי דמגביה מציאה לחברו קנה חברו, לא מטעם שליחות הוא אומר כן, אלא דווקא היכא דאיכא למימר מגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה. דהא תלמוד מעשיר לעני דליכא מגו קיי"ל כרבנן דאמרי יתננה לעני הנמצא ראשון. **וטעמא דמלתא, לפי שאי אפשר לזכות לחברו מתורת שליחות, אא"כ נעשה שלוחו של בעל הממון. והיכא דליכא דעת מקנה אין כאן בעל ממון שיהא זה שלוחו, הלכך במציאה חצר אי אפשר לה לקנות מתורת שליחות, ולא משום מגו דלא שייך ביה כלל".**

תורף דבריו, שנתקשה מדוע במציאה לא יועיל דין 'זכין' לקנות לו ע"י חצרו. וביאר, כי קיים במציאה חיסרון שאין הוא שלוחו של בעל הממון. והראה זאת מהגמ' בדף (י.) לגבי דין 'המגביה מציאה לחברו-לא קנה חברו', ואע"פ שמינהו לשליח לא קנה. והסיבה לכך, כיון שאינו יכול להיות שליח לחברו, כאשר אין חברו בעל הממון.

ויש להבין, הר"ן נקט כי עקב חיסרון בדין שליחות לכך לא יקנה במציאה. והרי לפי רב נחמן ורב חסדא במציאה לא קנה, כיון שלמדו זאת מדין 'תופס לבעל חוב', ולא עקב חיסרון בדין שליחות.

בהסבר הדברים נראה להקדים ולבאר את מחלוקת עולא ורב נחמן בדעת חכמים. נחלקו ר' אליעזר ורבנן במשנה בפאה לגבי מלקט עבור חברו. לר' אליעזר-זכה חברו, ולרבנן-לא זכה חברו. ובגמ' (ט:): נחלקו עולא ורב נחמן, בדעת רבנן. עולא סבר כי רבנן נחלקו על ר' אליעזר רק לגבי עשיר שהגביה עבור עני. ואז יש צורך בתרי מגו, (א) 'דאי בעי מפקר לנכסיה', (ב) 'דאי בעי זכי לנפשיה'. אבל מעני לעני שאין צורך בתרי מגו אלא אחד מגו, רבנן מודים לר' אליעזר. ורב נחמן סבר כי רבנן נחלקו גם באופן של חד מגו, דהיינו מעני לעני.

רב נחמן (י.) השווה בין דין מגביה מציאה לחברו, לדין תופס לבעל חוב. ומכך שסבר כי במציאה, אע"פ שקיים מגו 'דאי בעי זכי' – לא קנה, משום חיסרון של 'חב לאחרני', מוכח כי מגו 'דאי בעי זכי', לא מועיל לבעיית 'חב לאחרני'.

א"כ היה מקום להסביר כי בזה נחלקו עולא ורב נחמן. עולא סבר כי מגו 'דאי בעי זכי', מועיל לבעיית 'חב לאחרני'. ולפיכך במקום שיכול לזכות לעצמו, מעני לעני, זכה. ובמקום שהוא אינו יכול לזכות לעצמו, תופס לבעל חוב, לא יועיל מגו וע"כ לא זכה. ורב נחמן סבר כי מגו 'דאי בעי זכי', לא יועיל לבעיית 'חב לאחרני'.

וקשה, מה נתקשו תוס' והרמב"ן בדעת ר' יוחנן, ביחס לשיטתו בין דין תופס לבעל חוב, לדין מגביה מציאה לחברו. הרי ר' יוחנן יוכל לחלק כעולא בין הדינים.

ולכן נראה כי גם לעולא מגו 'דאי בעי זכי', לא יועיל לבעיית 'חב לאחרני', ולכן לגבי תופס לבעל חוב, יסכים עולא לדין - לא קנה. ולכן הוצרכו תוס' לחדש בדעת ר' יוחנן, כי בכוח מגו 'דאי בעי זכי' להועיל במקום שיחב לאחרני. ונחלקו עולא ורב נחמן האם מגו 'דאי בעי זכי', יועיל לבעיית שלוחו של בעל הממון.

יוצא כי כל הסוגיא מיירי לגבי דין מגביה מציאה לחברו. אלא שיש שתי בעיות, (א) שלוחו של בעל הממון, ובזה נחלקו עולא ורב נחמן (ט:), ונחלקו האם מגו 'דאי בעי זכי' יועיל. (ב) במציאה הוא חב לאחרים, ובזה נחלקו רב נחמן ורב חסדא כנגד ר' יוחנן (י.), ונחלקו האם מגו 'דאי בעי זכי' יועיל לכך. ובפשטות יש לומר כרב נחמן ורב חסדא, שאין בכוח המגו להועיל לכך, ור' יוחנן נחלק על כך, לרמב"ן – נחלקו בהגדרת מגביה מציאה לחברו אם יחשב כחב לאחרים. לתוס' – נחלקו האם בכוח המגו להועיל לבעיית 'חב לאחרני'.

וכך אפשר להסביר את דברי הר"ן, במה שכתב שבמציאה הסיבה שהוא אינו קונה, עקב חיסרון בדיני שליחות. כוונתו לרב נחמן בדף (ט:), ולא לדעת רב נחמן ורב חסדא בדף (י.), ששם החיסרון כיון ו'חב לאחרני'.

ד. תופס לבעל חוב במקום שלא חב לאחרים

בגמ' מיירי לגבי תפיסה במקום שחב לאחרים, משמע כי במקום שלא חב לאחרים תועיל התפיסה, גם לא ע"י שליח. וקשה שהרי הלוח אינו חייב לתופס, ולכן תחשב התפיסה למעשה גזלנות.

הרי"ף (הביאו הרא"ש סי' כז), סבר כי הלוח יכול לטעון לתופס 'לאו בעל דברים דידי אתי'. וכאשר יש חשש שיפסיד אז יכול לתפוס מכוח תקנה לטובתו. וכך משמע מהדוגמאות שהביא לכך:

א. כאשר יש חשש שימות הלוח ויפסיד המלוה, כיון ומטלטלי דיתמי לא משתעבדי לבעל חוב.

ב. התפיסה מותרת כאשר הלוח עני וירד מנכסיו ויפסיד המלוה. **והרא"ש** נחלק על כך, והוכיח שיש בכוחו לתפוס מדין 'זכין' ויחשב שהמלוה עצמו תפס. וכנגד דברי הרי"ף שיכול לטעון הלוח לתופס – 'לאו בעל דברים דידי אתי' מתרץ הרא"ש, כי פעולת תפיסה אינה מצריכה את התופס לתבוע את הלוח לדין, ולכן לא שייך שהלוח יטען "לאו בעל דברים דידי אתי".

אבן האזל (פ"ט מהלכ' מלוה ולוה, ה"כ), ביאר כי יש חילוק בין דין שליחות לבין דין זכייה. בשליחות שבה השליח מתמנה ע"י המשלח, לכן נחשב שהמעשה נעשה ע"י המשלח עצמו. ולעומת זאת דין זכייה פועל באופן שהזוכה עושה בכוח עצמו את המעשה עבור השני, ולא שהמשלח עצמו עשה את המעשה.

והסביר כך את דעת הר"י שסבר כי דין זכייה, פועל באופן שהמעשה נעשה מכוחו של התופס, ולא נחשב שהמלוה עצמו עשה את המעשה. ולכן לא יועיל אלא ע"י כוח התקנה. ואפשר להסביר בדעת הרא"ש, כי בדין זכייה יש 'אגן סהדי' שיש מינוי, ולכן יחשב שהמלוה עצמו בא ותפס. בקצוה"ח (סי קה ס"ק א) הועלו שתי ההבנות בהבנה של 'זכייה מדין שליחות'. א) תוס' בכתובות (יא). הסביר כי כאשר יש בדבר זכות, 'אגן סהדי' שמינהו לשליח. ב) דעת רש"י, כי זהו כוח נוסף שחידשה תורה, שכאשר יש לו זכות בדבר הרי יש כוח לחברו לזכות עבורו, ללא מינוי. והכוונה ביזכייה מדין שליחות, שאין זה מדין יד, אבל ההשוואה לדין שליחות לא מצריכה מינוי. ואפשר להסביר כי בזה נחלקו הרא"ש והר"י. הר"י סבר כי בזכייה אין צורך במינוי. ולכן הכוח לתפוס הוא מהזוכה עצמו, וכיצד יכול לתפוס הרי אין הוא המלוה. וכאשר יש תקנה מועילה תפיסתו. והרא"ש סבר כי בזכייה יש 'אגן סהדי' שמינהו לשליח, ולכן הכוח לתפוס הוא מהמלוה וע"כ אין צורך בתקנה.